

iscsak valamiféle tartós összbenyomáshoz vezethetnek. No nem feltétlenül a hős férfiert harcoló „szelmes nő” és a „halál angyala” kozmikus civakodásáról – hiszen ez csupán könyvünk narratív alcája –, hanem mondjuk arról a kavargó haláltáncfiguráról, amely Rilke híres labdaversének „táncfigurájához” hasonló szépségalakzatba rendezi a háborús események véres-füstös röppályája alá toborzott szereplőket.

Porkoláb Tibor

Mesterremek – szépséghibákkal

(Benkő Krisztián: *Önkívület. Olvasónapló a magyar romantikáról*. Kalligram, 2009)

Az *Önkívület* nem egyszerűen Benkő Krisztián folyóiratokban és sokszerzős tanulmánykötetekben megjelent tanulmányainak gyűjteményes kiadása (kiegészítve egy-két első közléssel). A gondosan szerkesztett kötet szövegei kapcsolatba lépnek egymással, át- és átjárják egymást, vagyis az önmagára „olvasónaplóként” tekintő gyűjtemény a koherencia igényével lép fel, koncepciózusnak szánt víziót kínál fel a magyar (kora) romantika irodalmáról. A recenzens így bizonyára nem jár el helytelenül, ha figyelmét jórészt nem az egyes tanulmányokra, hanem a kötetben (mint egységessé formált szövegben) feltáruló értelmezői eljárásokra és kutatói habitusra fordítja.

Az „olvasónapló” szembevető sajátossága – ahogy ezt a *Bevezetés* is kiemeli – az „összehasonlító” szemléletmód, azaz „a 18–19. századi magyar szövegek párhuzamba állítása az európai irodalom alkotásaival” (12). Benkő például Ungvárnémeti Tóth László *Nárcisz vagy a gyilkos önn-szeretet* című „szomorú játékát” Heinrich von Kleist szövegeinek a kontextusában vizsgálja, Batsányi János költészetét Osszián, illetve az „osszianizmus” felől közelíti meg. A következetesen érvényesített komparatiztikai módszertan – megtámogatva a „nemzetközileg ismert” szövegértelmezői eljárásokkal – azzal az ambiciózus törekvéssel hozható összefüggésbe, amelyet a *Bevezetés* „a magyar irodalom európai kontextusba történő tudatos beemelésének kísérlete”-ként jelöl meg (12–13). A kötetet olvasva egyébként is az a benyomás alakulhat ki, hogy a szerzőt elsősorban a nyelvek (és kultúrák) közötti interakció érdekli. Az „olvasónapló” számottevő része kifejezetten a fordítás elméletével és gyakorlatával foglalkozik (lásd az *Osszianizmus; Batsányi János Osszián-fordításai; Vörösmarty Mihály Julius Caesar-fordítása* című szövegeket), és ez a tematika, illetve szempontrendszer a többi „fejezetben” is meghatározó módon van jelen. Benkő számára Márton László Batsányi-re-

génye sem csupán irodalomtörténeti (esetleg biográfiai) vonatkozathatósága miatt érdekes. A *Minerva búvóhelye* azért válhat izgalmas szöveggé, mert „a fordítás és fordíthatatlanság, a nyelv és világkép, a kétnyelvűség és gondolkodás sokkal általánosabb érvényű összefüggéseit tárja fel.” (87) Annak átgondolására készíttet, „hogyan módosíthatják a racionalista nyelvszemléleten alapuló szoros fordítás elvének értelmezését a kétnyelvűség tapasztalatai (nem Batsányinál, hanem a regény olvasójánál): a fordítás lehetlenségének, az eredeti elkerülhetetlen átértelmezésének a belátása felé haladva.” (91) Nagyon is érthető tehát, hogy a kötet játékerét kialakító és uraló szemléletmód az ossziáni költeményekben, illetve a macphersoni szövegkiadás (európai és hazai) hatástörténetében ismeri fel ideális, „vissza-visszatérő” témáját (12).

Az „olvasónapló” másik szembevető sajátossága, hogy az olvasást – vagyis az interpretációs munkát – a romantika(elmélet) felől közelítve végezi el. Ez a közelítésmód egyfelől „a romantika-kutatás fellendülésének következményeképpen az érdeklődés homlokterébe került szövegek” (11), így a *Fanni Hagymányai* és a *Nárcisz* preferálásában mutatkozik meg, másfelől a (kora) romantikusnak tételezett karakterjegyek kimutatásában való erős érdekeltségként érhető tetten. Benkő a *Fanni* kapcsán „a kora romantikus szubjektivitás megjelenésének temporális tapasztalata”-ról beszél (24–25); Folnesics János Lajos *Alvinájára* „a korai romantikában születő irodalomnak a példajaként” tekint (114); „a Kazinczy-kör által képviselt ízléstörekvéseken” túlmutató *Nárcisz* vizsgálatához „termékenyebbnak” tartja „a korai romantika kontextusá”-t (118); Batsányi Osszián-fordításainak töredékességét „romantikus önreflexióként” értelmezi (78); sőt a Batsányi költészetében kimutatható „összetett »szerepjátékban«” is „a romantikus szubjektivitás irányába” tett elmozdulást lát (78), és azt is deklarálja, hogy Batsányi „identifikációja összhangban áll a heterogén szerepek romantikus szintézisének eszményével” (79). Ebből az értelmezői pozícióból, az itt mozgósított teóriákat követve ezek a szerzők és szövegek persze *ihyennek* látszanak. És készséggel elismerhető: tényleg termékeny lehet ez a közelítésmód. A (kora) romantika kontextusában történő jelentéstulajdonítás azonban korántsem „termékenyebb” más – az „olvasónaplóban” többnyire implicite, olykor viszont explicite is hagyományosnak, sőt korszerűtlennek beállított – értelmezői eljárásnál. A „felvilágosodás”, a „klasszicizmus” (stb.) felől közelítve is adott a lehetőség a termékeny interpretációra, bár e nézőpontból a fenti szerzők és szövegek nyilván *másmilyenek* mutatkoznak.

Megjegyzendő, hogy az „olvasónaplót” többnyire az „értelmezési hagyománnyal” való szembenállás retorikája hatja át. A Thaly Kálmán-jelenséget vizsgáló tanulmány például meggyőzően (bár szakirodalomban nem előzménytelenül) figyelmeztet „a »hamisító« és a »kultuszteremtő« képzeteinek tautologikus váltakozását” eredményező értelmezési hagyományból való kilépés fontosságára (240–241). A szakirodalmi toposzok megkérdőjelezése többé-kevésbe szükségszerű velejárója minden kutatómunk-

kának. A Batsányi-életmű új hipotézissel előálló interpretátora azonban már-már hősi pozícióba emeli magát: „Batsányi életművének hatástörténete azt az értelmezési hagyományt igazolja, amelyet én – az árral szemben – igyekeztem új irányba terelni.” (85) Az Osszián-fordításokat vizsgáló tanulmány egyébként hatásosan érvel „a befejezettség-töredékesség dichotómiájának” feloldása érdekében (73), és az a tétele is megfontolandó, mely szerint „Batsányi János »fordítástöredéke« sokkal inkább a »saját« szövegekkel, mint a bizonytalan macphersoni »eredetivel« áll színekdochikus kapcsolatban.” (74) Ám a tanulmány sajnos nem ad választ a kínálkozó kérdésre: miben is áll, hogyan is működik ez a „színekdochikus kapcsolat”? Itt kevésbé lép működésbe a „szoros olvasásnak” az a kimunkált eszköztára, amely az „olvasónapló” talán legsikerültebb „fejezeteit” (a *Nárcisz*, az *Andor és Juci* és *A rajongók* elemzését) eredményezi. Még egy példa: a Vörösmarty *Julius Caesar*-fordítását vizsgáló tanulmány – nagyon is méltányolható módon – kimondja, hogy „szükséges számot vetnünk az e munkával kapcsolatos, hagyományozott előföltételekkel”. Az viszont már nagyon is vitatható, hogy a Mészöly Dezső és Kállay Géza nevéhez kötött, „elavulni látszó irodalomtörténeti nagyelbeszélés” egyszerűen „befogadást zavaró tényező”-ként tárgyalatik (175–177).

A *Bevezetés* kinyilvánítja: a „kortárs elméleti szempontok mentén” történő olvasás lehetőséget ad arra, hogy a szövegeket „mint saját, mai kérdéseinkre adott válaszokat közelítsük meg” (13). Benkő következetesen él is ezzel a lehetőséggel. Például „a posztmodernség horizontjából” szemlélt Batsányi-szövegekben olyan történeti narratívákra bukkan, „amelyek azonos eseményt beszélnek el eltérő perspektívából, vagyis a történelem egzaktóságát leplezik le” (83). Kisfaludy Károly-tanulmánya az „(inter)medialitás”-elméletet hozza játékba, mégpedig arra a felismerésre alapozva, mely szerint az életmű „a közvetítő közegek (kép, hang, szöveg) elméleti kérdéseinek szempontjából is kihívást jelent az értelmező számára.” (149) Folnesics *Alvináját* pedig a „gender”-kutatások kontextusába helyezi. E rendkívül izgalmas és távlatos értelmezői feladat megalapozása során a regény korábbi olvasatairól is ítéletet mond: „Az irodalom- és nyelvtudomány-történet *legfeljebb* mint a magyar nyelvújítási törekvések egyik legradikálisabb »szörnyét«, az újítási kísérletek legnevezetesebb esetét tartja számon, de még a témát feldolgozó monográfiák is *csak* egy-egy mondat erejéig tartják érdemesnek a szövegre utalni.” (96; kiemelések a recenzenstől) E sommás értékelést egy Csetri Lajostól származó idézet hivatott alátámasztani. A terjedelmes citátum (és a Folnesics-tanulmány későbbi Csetri-hivatkozása) azonban éppen azt igazolja, hogy Csetri nagyon is pontos, árnyalt, egyben lényeglátó összegzését adja az *Alvina* által felvetett problémakörnek – persze a saját vizsgálati szempontjából. Úgy vélem, hogy nem helyes – és ami lényegesebb: nem termékeny – számon kérni az elődök munkáin az „olvasónapló” által megnyitni kívánt „diszkurzív távlatokat” (97).

Az *Önkívület* tehát kurrens értelmezői eljárások alkalmazásával a (poszt)modernné olvasás stratégiáját követi. A múlttal e

stratégia szerint folytatott párbeszédnek jelentős személyes tétje van – a *Bevezetés* az önironia gyakorlásáról, önmagunk kívülről való szemléléséről, saját idegenségünk megtapasztalásáról beszél (14). Innen nézve valóban indokolt az „olvasónaplónak” mint műfaji-identitásképző alakzatnak a felkínálása. A kötet önreflexív jellegét, rokonszenves *befelé* (az önmegértésre) irányultságát azonban ellenpontoszza, sőt olykor háttérbe is szorítja a szakmai önreprezentáció igénye. Úgy tűnik fel, a szakismereteknek – így a szakirodalmi apparátusnak és a terminológiának – a demonstratív felvonultatása nem csupán az értelmezői feladat elvégzését szolgálja, hanem a szakmai legitimitást (a jártasságot, a beavatottságot) kívánja igazolni. E látványos *kifelé* irányultság jelének tekinthető például a sok-sok tekintély-idézet: a kötet és az egyes tanulmányok élén (mottóként) Foucault, de Man, Derrida, Iser, Rorty, Bloom mondatai olvashatóak. A *Bevezetés* azt hangsúlyozza, hogy „az elméleti kérdésfeltevést inkább az éppen olvasott szöveg kihívásai határozzák meg” (13). A kötet olvasója viszont azt észlelheti, hogy inkább a teória (az adott kutatási program) működtetése zajlik a választott (megfelelőnek látszó) szöveg segítségével. Az egyes tanulmányok terjedelmének jelentős részét teszik ki a tágabb (elméleti) kontextus megvilágítását szolgáló kitekintések. Ezek az exkurzusok többnyire funkcionálisak, ám a *Fanni*-tanulmány esetében olyannyira megszorodnak, hogy talán joggal tehető fel a kérdés: mit is mond (mond-e egyáltalán valami érdemlegeset) magáról a *Fanniról* a szerző?

Az *Önkívület* egy szakmai jártasságát látványosan demonstráló fiatal irodalomkutató bemutatkozó kötete, úgymond *mesterremeke*. E szó magyarázata a Czuczor–Fogarasi-féle *A magyar nyelv szótára* alapján: „Szoros ért. azon mű, melyet, valamely mesterséget gyakorlott személy készít, vagy véghez visz, és az illető czéhtestületnek bemutat a végre, hogy annak tagjává lehessen.” A recenzensnek nincsenek kétségei: Benkő Krisztiánt a „céh” meglegégedéssel fogadja tagjai sorába.

